

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата юридичних наук, доцента

Кулик Марини Йосипівни на дисертацію

Русанівського Сергія Віталійовича на тему «Розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів», представлену до захисту у разову спеціалізовану вчену раду Національної академії внутрішніх справ на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

Ступінь актуальності обраної теми.

Дослідження теми «Розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів» зумовлена зростанням суспільної уваги до проблеми забезпечення законності у діяльності органів правопорядку та дотримання прав людини під час виконання службових обов'язків. У сучасних умовах реформування правоохоронної системи України, посилення контролю з боку громадськості та міжнародних інституцій особливої ваги набуває питання ефективного розслідування випадків перевищення влади, що супроводжуються застосуванням зброї чи спеціальних засобів. Такі діяння не лише підривають авторитет державних інституцій, а й створюють ризики порушення фундаментальних прав і свобод громадян. Водночас практика розслідування подібних злочинів виявляє низку проблем, пов'язаних із складністю доказування умислу, кваліфікації дій службових осіб, а також із забезпеченням об'єктивності та неупередженості досудового розслідування. Тому науковий аналіз особливостей доказування та процесуального забезпечення таких кримінальних проваджень має не лише теоретичне, а й практичне значення для вдосконалення діяльності органів досудового розслідування, прокуратури та суду.

Дослідження цієї проблематики сприяє формуванню ефективних механізмів притягнення до відповідальності осіб, винних у перевищенні влади, а також зміцненню принципів верховенства права і довіри громадян до правоохоронної системи України.

Аналіз статистичних даних за останні роки щодо розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу із застосуванням зброї чи спеціальних засобів засвідчує невтішну ситуацію щодо досягнення завдань кримінального провадження та ефективності досудового розслідування. Згідно зі статистичними даними Офісу Генерального прокурора, за ч. 2 ст. 365

Кримінального кодексу (КК) України «Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу» протягом 2021/2022/2023/2024/ за січень–червень 2025 року – зареєстровано 1001/609/650/599/275 кримінальних правопорушень. Вручено 21/15/30/8/12 повідомлення про підозру, до суду з обвинувальним актом направлено 18/10/27/4/7 кримінальних проваджень.

Наведені дані демонструють вкрай низький рівень ефективності досудового розслідування таких кримінальних правопорушень: лише 1–4% проваджень доходять до етапу повідомлення про підозру, що може свідчити про недостатню доказову базу, процесуальні труднощі або неефективну роботу слідчих органів. Ще менше проваджень (0.7–4.2%) передається до суду з обвинувальним актом, що свідчить про системні проблеми у притягненні працівників правоохоронних органів до відповідальності. Особливо тривожно виглядає статистика за 2024 рік, де зі 599 зареєстрованих випадків лише 4 дійшли до суду, що становить менше ніж 1%.

Такі статистичні показники підтверджують, що нинішні механізми розслідування перевищення повноважень працівниками правоохоронних органів є неефективними. Системні труднощі з доказуванням, недостатній рівень процесуального контролю та можливі випадки кругової поруки створюють умови безкарності, які суперечать завданням кримінального провадження, зокрема – забезпеченню невідворотності покарання за вчинене правопорушення.

Саме тому, обрана тематика Сергієм Віталійовичем є актуальна.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача.

Науковий рівень дисертаційного дослідження та опублікованих праць С.В. Русанівського відповідає встановленим вимогам до здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Обраний напрям дослідження ґрунтується на положеннях Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, схваленого Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023; Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019), а також відповідає Тематиці наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки, затвердженій наказом МВС України від 11 червня 2020 року № 454. Дисертація виконана відповідно до Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки (протокол Вченої ради від 21 грудня 2020 року № 23). Тему дисертації затверджено рішенням

Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 30 січня 2024 року (протокол № 1).

Результати дисертаційного дослідження отримали наукове визнання через публікацію семи праць, серед яких чотири наукові статті у фахових виданнях, включених до переліку МОН України з юридичних наук, а також три тези доповідей на науково-практичних заходах. Вказані публікації засвідчують наукову новизну, актуальність та практичну значущість обраної тематики.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях. Дисертаційне дослідження за своїм змістом і науковим характером є одним із першим в Україні комплексним дослідженням, у якому розроблено наукові засади й запропоновано криміналістичні рекомендації щодо розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу із застосуванням зброї чи спеціальних засобів. У межах роботи запропоновано низку праксеологічних рішень, спрямованих на вдосконалення діяльності органів досудового розслідування до фактів перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу із застосуванням зброї чи спеціальних засобів

Низка висновків і результатів, отриманих у процесі дослідження, характеризуються новизною та мають суттєве наукове і практичне значення, зокрема:

– розроблена внутрішньовидова криміналістична методика розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу із застосуванням зброї чи спеціальних засобів як інформаційна модель до складових елементів якої віднесено криміналістичну характеристику злочину передбаченого ч. 2 ст. 365 КК України (криміналістично значущі дані про особу злочинця – працівника правоохоронного органу, мотиви та цілі перевищення; способи вчинення та приховування; обстановка (умови, місце, час, зброя, спеціальні засоби), слідова картина (наслідки) й особа потерпілого); організацію початкового етапу розслідування (початок досудового розслідування; обставини, що підлягають встановленню; типові слідчі ситуації та версії; подолання протидії розслідуванню) зв'язок яких у процесі досудового розслідування визначає специфіку збирання доказів за допомогою слідчих (розшукових) дій;

– науково обґрунтовано поняття «ситуації слідчих (розшукових) дій» під якою слід розуміти певне становище, яке складається при підготовці і

проведенні слідчих (розшукових) дій, характеризується сукупністю умов та обставин, що враховуються слідчим при визначенні кола організаційних заходів, процесуальних правил і виборі тактичних прийомів необхідних для проведення слідчих (розшукових) дій відповідно до вирішення завдань кримінального провадження на початковому та наступних етапах розслідування. Такі ситуації класифіковано за (а) часом виникнення в процесі розслідування на: ситуації, що виникають на початковому (залежно від особи-злочинця та обставин події) та наступному етапах розслідування; (б) черговістю проведення на ситуації, що виникають при первинному та повторному (додатковому) проведенні слідчої (розшукової) дії; (в) ступенем збігу цілей учасників на конфліктні та безконфліктні;

– розроблено комплекс заходів спрямованих на подолання протидії розслідуванню перевищенню влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу із застосуванням зброї чи спеціальних засобів на основі проведення негласних слідчих (розшукових) дій підрозділами внутрішньої безпеки за дорученням слідчого, спрямування яких визначається самою протидією з боку зацікавлених осіб, а отримані результати, що набули значення доказів у кримінальному провадженні щодо протидії розслідуванню, можуть використовуватися на стадії досудового розслідування як підстави для проведення інших процесуальних дій з метою отримання нових доказів або перевірки раніше отриманих, а також для оцінки фактичних даних та їх джерел, що ще не набули значення доказів.

До концептуальних напрацювань, що заслуговують на увагу, належать уточнення щодо розподілу способів вчинення перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу із застосуванням зброї чи спеціальних засобів на: 1) перевищення влади – дії працівника правоохоронного органу із застосуванням зброї чи спеціальних засобів, який, маючи повноваження, під час виконання своїх функцій виходить за межі повноважень; 2) перевищення службових повноважень – дії працівника правоохоронного органу, який не має повноважень і виходить під час виконання своїх функцій за їх межі із застосуванням зброї чи спеціальних засобів; 3) перевищення службових повноважень – дії працівника правоохоронного органу, який наділений владними повноваженнями, але у конкретному випадку перевищує не їх, а інші свої повноваження із застосуванням зброї чи спеціальних засобів.

У межах дисертації окреслено перспективні напрями подальших наукових пошуків, зокрема: особливості початку досудового розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу із застосуванням зброї чи спеціальних засобів в

умовах особливого режиму й деталізований перелік обставин, які підлягають встановленню з розподілом на загальні (факт кримінального протиправного діяння передбаченого ч. 2 ст. 365 КК України; спосіб вчинення, що пов'язаний із застосуванням зброї чи спеціальних засобів; місце і час вчинення кримінального протиправного діяння; особа злочинця – працівник правоохоронного органу, який явно перевищив межі наданих повноважень; «незаконність» застосування зброї чи спеціальних засобів; мотив і мета дій працівника правоохоронного органу; наслідки – вид і розмір шкоди, завданої протиправним діянням) та спеціальні (вид та кількість зброї чи спеціальних засобів, їх характерні ознаки; відомості щодо спеціального статусу працівника правоохоронного органу й наявності дозволу на право володіння та користування зброєю).

Таким чином, дисертація Русанівського Сергія Віталійовича виконана на високому науково-методичному рівні, містить низку теоретичних і практичних новацій, відповідає вимогам до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії, а її основні положення є логічно послідовними, аргументованими та такими, що мають вагоме практичне значення в умовах сучасної криміналістики.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Обґрунтованість результатів дослідження, положень та висновків дисертаційної роботи Русанівського Сергія Віталійовича не викликають жодних зауважень. Вони логічно витікають із тексту дисертаційного дослідження та базуються на власних судженнях автора, зібраних матеріалах, їх аналізі та узагальненні. Подані пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства України оформлені належним чином, мають важливе теоретичне та практичне значення.

Емпіричну базу дослідження становлять результати вивчення та узагальнення 43 кримінальних проваджень за ч.2 ст. 365 КК України за період 2021– шість місяців 2025 років; зведені дані анкетування 235 слідчих Національної поліції України, 320 слідчих Державного бюро розслідування і 43 судових експертів з Вінницької, Волинської, Дніпропетровської, Житомирської, Закарпатської, Запорізької, Івано-Франківської, Київської, Миколаївської, Одеської, Рівненської, Тернопільської, Чернівецької областей та м. Києва; практична робота в правоохоронних органах (зокрема досвід роботи автора оперативним працівником, начальником відділу Національної поліції України); статистичні й аналітичні матеріали Офісу Генерального прокурора, Державної судової адміністрації України за 2021– шість місяців 2025 років.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Застосування належного методологічного підходу (комплекс загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання) забезпечило наукову обґрунтованість, системність і достовірність отриманих результатів. Зокрема, історико-правовий метод застосовано для розгляду й систематизації методики розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу із застосуванням зброї чи спеціальних засобів (підрозділ 1.1); системно-структурний – для аналізу видів типових ситуацій виявлення перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу із застосуванням зброї чи спеціальних засобів (підрозділи 2.1); догматичний – з метою тлумачення понять і категорій судової експертології, криміналістики, кримінального процесу, оперативно-розшукової діяльності, що сприяло уточненню понятійно-категоріального апарату дослідження (розділи 1–3); формально-логічний – під час розгляду поняття, видів слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні, розпочатому за ч. 2 ст. 365 КК України (розділи 1, 3); соціологічні – для з’ясування позиції респондентів щодо розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу із застосуванням зброї чи спеціальних засобів (розділи 1–3); статистичний – для узагальнення результатів соціологічних досліджень, вивчення матеріалів кримінальних проваджень, експертних висновків, матеріалів кримінальних проваджень (розділи 1–3).

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження. Сформульовані і аргументовані у дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції та рекомендації можуть бути використані у: правозастосовній діяльності – під час розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 365 КК України (акт впровадження Державного бюро розслідувань від 27 червня 2025 року); освітньому процесі – під час викладання навчальних дисциплін «Криміналістика», «Методика розслідування окремих видів кримінальних правопорушень» «Криміналістичні засоби та методи розслідування кримінальних правопорушень» під час підготовки навчально-методичних та дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 19 червня 2025 року № 107-оп).

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому. Дисертаційна робота С.В. Русанівського складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків,

списку використаних джерел (288 найменувань на 29 сторінках) і п'ять додатків на 15 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 273 сторінки, з яких обсяг основного тексту – 229 сторінок.

У цілому дисертація являє собою системне, цілісне та комплексне дослідження, в якому відповідно до обраної мети і завдань здійснено теоретичне узагальнення й запропоновано нове вирішення наукового завдання. Усі розділи роботи логічно поєднані й відбивають головну, на думку рецензента, національно-правову ідею, а саме забезпечення належного розслідування кримінальних правопорушень.

У дисертації проаналізовано способи протидії розслідуванню перевищенню влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу із застосуванням зброї чи спеціальних засобів систематизовані на ті, що спрямовані на: а) перешкоджання встановленню фактичних даних та обставин, що мають значення для кримінального провадження (30%); б) знищення доказової інформації та її носіїв (матеріальних та ідеальних) (25%); в) введення в оману органи досудового розслідування, затягування розслідування (24%); г) позбавлення інформації, що зібрана у кримінальному провадженні, доказового значення (11%); д) перешкоджання проведенню розслідування і судового розгляду (10%). Типовими формами протидії розслідуванню у таких кримінальних провадженнях є : вплив на слідчого (85%) з використанням корупційної складової (52%); відмова від дачі показань та надання завідомо неправдивих показань (68%); примушування свідків, потерпілих до відмови від первинних показань, або зміни показань (51%); створення перешкод для розслідування (27%) з фальсифікацією (23%), знищенням (7%) доказів; переховування від правоохоронних органів (22%); симуляція захворювання (17%).

Сформовані рекомендації стосовно тактики провадження таких слідчих (розшукових) дій як: тактика огляду, тактика допиту, призначення судових експертиз. Визначено, що найпоширенішим способом використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях, відкритих за фактом перевищення влади або службових повноважень працівниками правоохоронних органів із застосуванням зброї чи спеціальних засобів, є залучення експертів та проведення відповідних судових експертиз. Встановлено, що найчастіше призначаються такі види експертиз: трасологічна (дактилоскопічна); медична; балістична (експертиза зброї та слідів і обставин її використання – у разі застосування вогнепальної зброї); товарознавча; психологічна; комплексні (медико-балістична, медико-криміналістична тощо), що дозволяє всебічно оцінити подію й встановити обставини вчинення злочину.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації в практиці. Висновки, сформульовані дисертантом, можуть бути використані як працівниками органів досудового розслідування – з метою вдосконалення організації розслідування фактів перевищення влади чи службових повноважень співробітниками правоохоронних органів, так і у освітньому процесі – для поглиблення криміналістичної методики розслідування таких правопорушень, а також під час підвищення кваліфікації слідчих і прокурорів.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача. Загалом позитивно оцінюючи наукову роботу С.В. Русанівського, необхідно звернути увагу на деякі положення, що могли б слугувати предметом подальших наукових досліджень або дискусії під час публічного захисту:

1. Підрозділ 1.2.1 має назву «Особа злочинця та потерпілого», однак його зміст не повною мірою відповідає заявленій назві. По-перше, автор необґрунтовано об'єднав два самостійні елементи криміналістичної характеристики – особу злочинця та особу потерпілого, що ускладнює сприйняття специфіки кожного з них. По-друге, при висвітленні змісту підрозділу акцент зроблено переважно на кримінально-правовому аспекті зазначених елементів, тоді як криміналістичний аспект залишився недостатньо розкритим. Водночас саме криміналістична характеристика особи злочинця та потерпілого передбачає аналіз відомостей демографічного характеру (стать, вік, освіта, сімейний стан, соціальний статус тощо), фізичних, біологічних і психологічних особливостей, способу життя, кола спілкування та взаємовідносин між злочинцем і потерпілим, які мають істотне значення для встановлення механізму злочину та його розслідування.

2. У рубриці наукової новизни здобувач зазначає, що ним удосконалено особливості початку досудового розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу із застосуванням зброї чи спеціальних засобів в умовах особливого режиму, а також деталізовано перелік обставин, які підлягають встановленню. Водночас наведене формулювання викликає певні зауваження.

По-перше, заявлене «удосконалення особливостей початку досудового розслідування» виглядає надто загальним і не дає можливості чітко визначити, у чому саме полягає новизна: чи йдеться про розроблення нових тактичних прийомів, алгоритмів дій слідчого, чи про уточнення змісту окремих процесуальних рішень.

По-друге, наведений перелік обставин, що підлягають встановленню, загалом відповідає загальним положенням криміналістичної характеристики

злочинів, однак не містить елементів, які б безпосередньо відображали специфіку розслідування злочинів, пов'язаних із перевищенням влади працівниками правоохоронних органів саме в умовах особливого режиму. Водночас варто було б акцентувати на обставинах, що визначають специфіку таких умов (наприклад, правовий статус особливого режиму, особливості організації служби, режим обмеження прав громадян, використання зброї чи спецзасобів у контексті нормативного регулювання тощо).

Таким чином, для підтвердження наукової новизни необхідно чіткіше окреслити сутність удосконалення й конкретизувати, у чому полягає відмінність запропонованого підходу від наявних у науковій та практичній площині.

Такі зауваження і побажання, зрозуміло, не вичерпують полеміки й щодо інших положень і висновків дисертанта, яка, очевидно, буде продовжена під час захисту. Вони носять локальний, переважно дискусійний характер і, в цілому, не впливають на позитивну оцінку дисертаційного дослідження.

Відсутність порушень академічної доброчесності. У ході вивчення як дисертаційного дослідження, так і наукових публікацій, фактів порушень академічної доброчесності не виявлено. Дисертаційна робота Русанівського Сергія Віталійовича є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам

1. Дисертаційна робота Русанівського Сергія Віталійовича на тему «Розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів», подана на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», є комплексним, цілісним, завершеним науковим дослідженням, в якому узагальнено та розв'язано комплексну науково-прикладну задачу розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів за допомоги криміналістичного інструментарію з розробленням пропозицій і рекомендацій, спрямованих на удосконалення практики діяльності уповноважених правоохоронних органів.

2. Дисертація «Розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів» за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значимістю здобутих результатів відповідає спеціальності 081 – Право та вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук

у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 261 (із змінами), наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами) і «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її автор – **Русанівський Сергій Віталійович** заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:

**Доцент кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент**

Марина КУЛИК

*Підпис рецензента
Марина Кулик
для
закарткою*

